

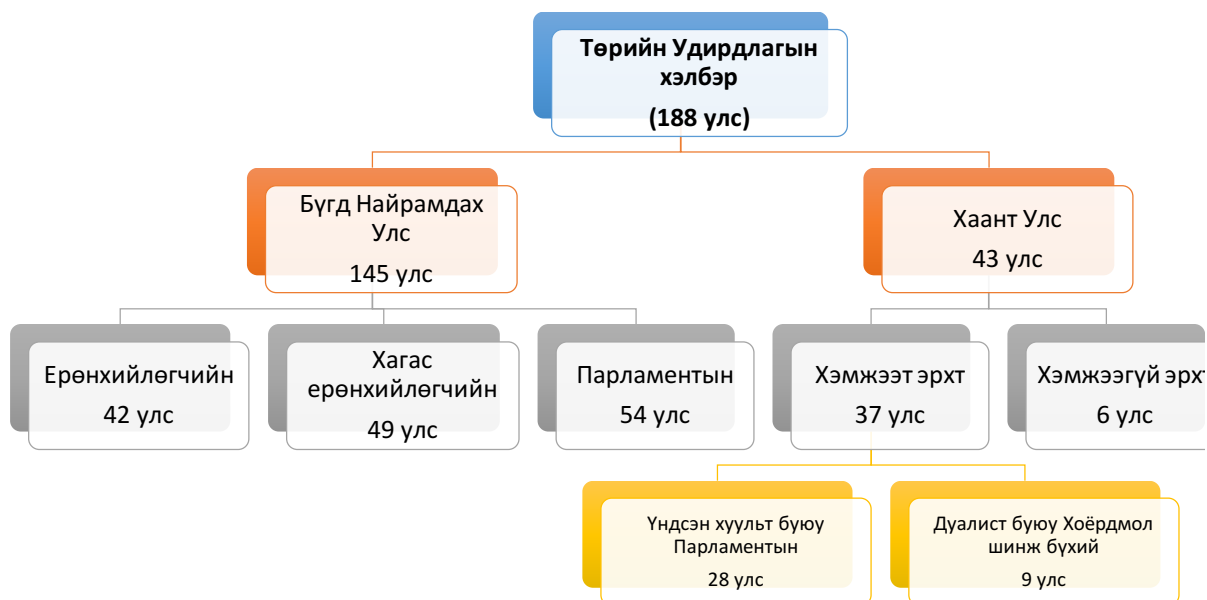
ДЭЛХИЙН УЛС ОРНУУДЫН ТӨРИЙН УДИРДЛАГЫН ХЭЛБЭР: ШИНЖ ЧАНАР

Улс төрийн шинжлэх ухааны салбарт дэлхийн улс орнуудыг төрийн удирдлагын хэлбэрийнх нь хувьд ангилан хуваах асуудал багагүй маргаан дагуулдаг.

Нийтлэг байдлаар авч үзвэл, өнөөгийн байдлаар дэлхийн улс орнуудыг төрийн **дээд** эрх мэдлийг хэн хэрэгжүүлж байгаагаас нь хамааруулан төрийн удирдлагын хэлбэрийнх нь хувьд **Бүгд найрамдах улс** болон **Хаант засагт улс** гэсэн **үндсэн 2 хэлбэрт хувааж** байна. Үүнээс:

- Бүгд Найрамдах Улс нь: ерөнхийлөгчийн, хагас ерөнхийлөгчийн, парламентын засагтай;
- Хаант засагт улс нь: хэмжээт эрхт, хэмжээгүй эрхт хаант засагтай байх ба хэмжээт эрхт хаант засгийг үндсэн хуульт хаант засаг, хоёрдмол шинж бүхий хаант засаг гэж ангилна.

НҮБ-ийн гишүүн 188 орныг төрийн удирдлагын хэлбэрийнх нь хувьд авч үзвэл:

Бүгд Найрамдах Улс гэдэгт ард түмнээс сонгогдсон төлөөлөх эрх бүхий субъект (Парламент, Ерөнхийлөгч) төрийн дээд эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхийг ойлгоно. Хаант засаг бүхий улс гэдэг нь төрийн дээд эрх мэдлийг угсаа залгамжилсан хаан хэрэгжүүлдэг төрийн удирдлагын хэлбэр юм.

Хэмжээгүй эрхт хаант засаг нь хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдэл нь зөвхөн хааны мэдэлд төвлөрнө. Хэмжээгүй эрхт хаант засаг бүхий оронд ард түмний хүсэл зориг, ашиг сонирхлыг илэрхийлсэн төлөөллийн байгууллага байх боловч тэр нь хэлбэрийн төдий байдаг.

Хэмжээт эрхт хаант засаг нь хааны эрх хэмжээг Үндсэн хуулийн дагуу хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлээр хязгаарласан төрийн удирдлагын хэлбэр юм. Хааны эрх хэмжээг Үндсэн хуулиар хязгаарласан байдлыг шалгуур болгон хоёр үндсэн төрөлд ангилж байгаа нь дуалист хаант засаг, парламентын хаант засаг болно.

Дуалист буюу хоёрдмол шинж бүхий хаант засаг гэдэг нь хууль тогтоох эрх мэдлийг төлөөллийн байгууллага, гүйцэтгэх эрх мэдлийг хаан хэрэгжүүлдэг төрийн удирдлагын хэлбэрийг хэлнэ.

Үндсэн хуульт буюу парламентын хаант засаг гэдэг нь хууль тогтоох, гүйцэтгэх, шүүх эрх мэдлийг төлөөллийн байгууллага хэрэгжүүлдэг төрийн удирдлагын ардчилсан хэлбэр юм. Ийм оронд хаан нь төр ёсны бэлгэдэл, үндэсний эв нэгдлийн илэрхийлэл болдог.

УИХ-ын Тамгын газрын судлаачид дэлхийн 188 орныг төрийн удирдлагын хэлбэр, шинж чанарыг харгалзан хэрхэн ангилсаныг хүснэгтээс үзнэ үү.

Дэлхийн улс орнуудын төрийн удирдлагын хэлбэр: ангилал, шинж чанар

Төрийн удирдлагын хэлбэр, ангилал	Голлох шинж чанар	Орнууд
<p>БНУ</p>	<p>Ерөнхийлөгчийн – 42 орон</p> <p>Хагас Ерөнхийлөгчийн – 49 орон</p>	<p>Ийм хэлбэрийн засагтай улсад Ерөнхийлөгч нь нэгэн зэрэг төрийн тэргүүн, засгийн газрын тэргүүн байдаг. Ихэвчлэн ерөнхий сайдын албан тушаал байдаггүй. Ерөнхийлөгчийн засаглалын нэг онцлог нь Ерөнхийлөгчийг парламентын оролцоогүйгээр сонгож, засгийн газрыг мөн парламентын оролцоогүйгээр Ерөнхийлөгч бүрдүүлдэг. Засгийн газар зөвхөн Ерөнхийлөгчийн өмнө хариуцлага хүлээнэ. Ихэнхдээ Ерөнхийлөгч парламентыг тараах эрхгүй, парламент засгийн газарт итгэл үзүүлэх эсэх асуудлыг илэрхийлэх эрхгүй, харин парламент импичментын процедураар Ерөнхийлөгчийг огцруулах эрхтэй байдаг.</p> <p>Ийм хэлбэрийн засагтай улсад ерөнхийлөгч, ерөнхий сайдтай ба ерөнхийлөгч нь гүйцэтгэх эрх мэдлийг бодитоор хэрэгжүүлдэг. Гэхдээ засгийн газрын тэргүүний зарим чиг үүргийг ерөнхий сайд гүйцэтгэдэг. Ерөнхийлөгчийн хүчтэй засаглалын зэрэгцээ парламентын зүгээс гүйцэтгэх эрх мэдлийг хянах үр дүнтэй арга механизмтай (итгэл үзүүлэх эсэх г.м), Ерөнхийлөгч засгийн газрыг заавал парламентын оролцоотой бүрдүүлдэг онцлогтой. Ийнхүү засгийн газар Ерөнхийлөгч, парламентын аль алиных нь өмнө хариуцлага хүлээнэ.</p> <p>Ангол, АНУ, Аргентин, Афганистан, Боливи, Бразил, Бурунди, Венесуэль, Гамби, Гана, Гватемал, Гондурас, Доминиканы БНУ, Замби, Зимбабве, Иран, Кени, Колумби, Коморос, Конго, Коста Рика, Куба, Либери, Малави, Мальдив, Мексик, Мьянмар, Никарагуа, Нигери, Палау, Панам, Парагвай, Сейшелийн Арлууд, Сьерра Леон, Өмнөд Судан, Судан, Туркменистан, Уругвай, Филиппин, Хойд Солонгос, Чили, Эквадор</p> <p>Азербайджан, Алжир, Армян, Беларусь, Бенин, Буркина Фасо, Габон, Гвиней, Йемен, Казахстан, Камерун, Кабо-Верде, Кот д’Ивуар, Мозамбик, Намиби, Нигер, Өмнөд Солонгос, Перу, Руанда, Сальвадор, Танзани, Того, Төв Африкийн Бүгд Найрамдах Улс, Уганда, Узбекистан, Экваторын Гвиней, Гайти, Гүрж, Гайана, Гвиней-Бисау, Жибути, Зүүн Тимор, Конго /БНАКУ/, Литва, Мадагаскар, Мали, Мавритани, Орос, Польш, Португал, Румын, Сан-Томе Принсипи, Сири, Сенегал, Тайвань, Тажикистан, Франц, Шри-Ланк, Индонез,</p>

	Парламентын – 54 орон	Төрийн эрх барих дээд байгууллага нь парламент бөгөөд засгийн газрыг парламент бүрдүүлж, огцруулна. Засгийн газар нь парламентын өмнө хариуцлага хүлээнэ. Төрийн тэргүүнийг парламентаас эсвэл тусгайлан байгуулсан парламентын коллегиаас сонгоно. Ерөнхийлөгчийг бүх нийтийн сонгуулиар сонгодог ч улс орон бий (Австри, Болгар, Монгол). Парламентын засагтай улсын нэг онцлог нь засгийн газар нь парламентын итгэлийг хүлээсэн тохиолдолд л эрх мэдлээ хэрэгжүүлэх боломжтой.	Австри, Бангладеш, Болгар, Босни-Герцеговин, Ботсван, Вануату, Вьетнам, Герман, Грек, Доминика, Ирак, Ирланд, Израиль, Исланд, Итали, Кирибати, Кыргызстан, Лаос, Латви, Ливан, Ливи, Маврикий, Мальт, Македон, Маршаллын Арлууд, Микронез, Молдав, Монгол, Науру, Өмнөд Африк, Пакистан, Сан-Марино, Самоа, Сингапур, Серби, Словак, Словени, Сомали, Суринам, Тринидад Тобаго, Тунис, Турк, Непал, Унгар, Фижи, Финланд, Хорват, Хятад, Чех, Чрна Гора, Швейцар, Энэтхэг, Эстони, Этиоп
Хаант	Үндсэн хуульт буюу парламентын хаант засаг– 28 орон	Эдгээр улс орнуудад эзэн хааны эрх зүйн байдал нь хууль эрх зүйн хувьд болон бодит амьдралд хуулиар хязгаарлагдсан байдаг тул төрийн эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд оролцох оролцоо бага, зөвхөн ёслол, уламжлалын чиг үүрэгтэй, бэлгэдлийн шинж чанартай байдаг онцлогтой. Хууль тогтоох эрх мэдлийг гагцхүү парламент, гүйцэтгэх эрх мэдлийг засгийн газар хэрэгжүүлнэ. Засгийн газар парламентын өмнө хариуцлага хүлээнэ. Иймээс үндсэн хуульт хаант засагтай ихэнх улс орон парламентын ардчилалтай оронд тооцогддог.	Андорра, Австрали, Багамын арлууд, Барбадос, Бельги, Белиз, Камбож, Канад, Дани, Гренада, Испани, Их Британи, Лесото, Люксембург, Малайз, Нидерланд, Норвеги, Папуа-Шинэ Гвиней, Сент-Китс ба Невис, Сент Люсиа, Сент-Венсент ба Гренадин, Соломоны арлууд, Тайланд, Тувалу, Шинэ Зеланд, Швед, Япон, Ямаик
	Дуалист буюу Хоёрдмол шинж бүхий– 9 орон	Эдгээр улсуудад эзэн хаан нь гүйцэтгэх эрх мэдлийг бүрэн хэрэгжүүлж, зарим хууль тогтоох ба шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэхэд оролцоно. Төлөөллийн байгууллага нь хууль тогтоох эрх мэдлийг хэрэгжүүлнэ, гэвч хаан хуульд бүрэн хориг тавих болон өөрийн үзэмжээр төлөөллийн байгууллагыг тараах эрхтэй.	Бахрейн, Бутан, Йордан, Кувейт, Лихтенштейн, Монако, Марокко, Тонга, Арабын Нэгдсэн Эмират Улс
	Хэмжээгүй эрхт – 6 орон	Эдгээр улсуудад эзэн хааны эрх мэдлийг ямар нэг хууль эрх зүйн актаар хязгаарлаагүй, засгийн бүх эрх мэдэл хааны гарт байдаг.	Бруней, Ватикан, Оман, Катар, Саудын Араб, Свазиленд

Эх сурвалж: “ Дэлхийн улс орнуудын төрийн удирдлагын хэлбэр: шинж чанар, сонгуулийн зарчим”, УИХТГ, Судалгааны эмхэтгэл-21 боть, 2015 он

